

ÖREBRO UNIVERSITET

Grundlärarprogrammet, inriktning mot arbete i förskoleklass och grundskolans årskurs 1-3

Svenska språket

Svenska, Självständigt arbete inriktning f-3, A-nivå, 15 högskolepoäng

HT 2020

Familjen annorlunda?

– en text- och bildanalys av normbrytande familjekonstellationer i bilderböcker

Alexandra Andrade & Edith Olsson

Handledare: Arne Florin

Abstract

Alexandra Andrade & Edith Olsson: Familjen annorlunda?: En text- och bildanalys av normbrytande konstellationer i bilderböcker. Svenska, självständigt arbete, A-nivå, 15 högskolepoäng, ht 2020. Örebro Universitet, Institution för humaniora, utbildnings- och samhällsvetenskap.

I vår uppsats analyserar vi regnbågsfamiljer och deras framställning där vi utgår från två bilderböcker: *Malins mamma gifter sig med Lisa* och *Noras pappor ska gifta sig – med varandra!*.

Syftet med vår uppsats är att undersöka hur familjekonstellationer utanför normen framställs i bilderböcker. Vi vill i vår uppsats ta reda på om och hur de utvalda bilderböckerna kan kopplas till barns identitetsskapande samt hur de verkar för att bryta normer.

För att ta reda på detta gör vi en kvalitativ tematisk studie som baseras på litteratur, vetenskapliga artiklar, artiklar och examensarbeten.

Resultatet visar att barnlitteratur som handlar om familjekonstellationer utanför normen är viktig både för barn som själva lever i liknande familjekonstellationer men även för andra barn som inte gör det då deras världsbild expanderar samt då deras förståelse för andra familjekonstellationer än sin egen ökar.

Nyckelord: familjekonstellationer, regnbågsfamiljer, barnlitteratur, bilderböcker.

Innehållsförteckning

1. Inledning	4
2. Syfte och frågeställning.....	5
3. Disposition.....	6
4. Teori och metod.....	6
5. Tidigare forskning.....	7
5.1. Barnboken och bilderbokens framväxt.....	7
5.1.1. Bilderbokens kännetecken.....	8
5.1.2. Berättarperspektiv	9
5.2. Läsning identitetsstärkande	10
5.3. Familjekonstellationer i samhället.....	11
5.4. Heteronorm även i barnlitteratur.....	12
5.5. Det dubbla tilltalet.....	14
5.6. Queer i barnböcker	14
6. Analys.....	16
6.1. <i>Malins mamma gifter sig med Lisa</i>	16
6.1.1. Familjekonstellationen i <i>Malins mamma gifter sig med Lisa</i>	17
6.1.2. Samverkan mellan text och bild i <i>Malins mamma gifter sig med Lisa</i>	18
6.2. <i>Noras pappor ska gifta sig – med varandra!</i>	21
6.2.1. Familjekonstellationen i <i>Noras pappor ska gifta sig – med varandra!</i>	21
6.2.2. Samverkan mellan text och bild i <i>Noras pappor ska gifta sig – med varandra!</i>	22
7. Slutsatser och diskussion	25
Käll- och litteraturförteckning.....	30
Tryckt material.....	30
Otryckt material.....	31

1. Inledning

“På Noras förskola finns det flera barn som bor varannan vecka hos sin mamma och varannan vecka hos sin pappa, men det är bara Nora som har två pappor. Det tycker hon är ganska lyxigt” (Shubert, Hermann Lundberg & Nygårds, 2012).

Barnboken har gått från att först ha syftat till att uppfostra barn och har tidigare porträtterat barn som miniatyrvuxna, till att senare ha både ett roande och pedagogiskt syfte där de läsande barnen skulle utveckla sin moral samtidigt som de skulle tycka att böckerna var underhållande. Idag, förklarar litteraturvetaren Lena Kjersén Edman i sin bok *Barn-och ungdomslitteratur genom tiderna*, är barnlitteratur mer till för att vara roande och stödja barnen i deras fantasiutveckling och sitt inre växande (Kjersén Edman, 2002, s.9-38).

Författaren Ann Granberg förklarar i *Småbarns sagostund* att barnlitteraturen på senare tid har fyra uppgifter: den utvecklar barnens språk, den vägleder barnen i tid och rum, den är socialt orienterande och förmedlar samhälls- och samlevnadsmoral samt aktiverar livskänslan (Granberg, 1996, s.45).

Samtidigt som syftet och stilen hos barnböcker har förändrats genom tiderna, menar Lena Kjersén Edman att även innehållet i böckerna har ändrats, särskilt gällande familjebilden. I äldre litteratur för barn, framförallt i barnlitteratur från 1940- och 1950-talen, är familjeskildringarna idylliska. Familjen består av en välutbildad, arbetande pappa, en mamma som är hemmafru och minst ett barn. Under 1970-talen ökade antalet skilsmässor i Sverige och detta speglades i barnlitteraturen genom att ett vanligt motiv var ett barns längtan efter en pappa (under den här perioden var det vanligast att barnen endast levde hos mamman och inte hos pappan). I dagens samhälle ökar antalet familjer som inte är kärnfamiljer och det reflekteras i dagens barn- och ungdomslitteratur där det finns flera familjer som inte är traditionella kärnfamiljer. Det finns familjer med skilda föräldrar, familjer med bara en pappa eller familjer med två mammor (Kjersén Edman, 2002, s.75-78). I motsättning till detta efterlyser många fler barnböcker som tar upp temat regnbågsfamiljer (se bland andra Magnus Blomquists ”Och så gav hon Herr Brun en riktig kyss”, 2007).

Eftersom det finns fler icke-traditionella kärnfamiljer i samhället är det viktigt att elever och barn som lever i dessa familjer inte ska känna att de inte passar in i samhällets normer och på så sätt påverkas negativt. Elever ska kunna uppfatta att det är naturligt att alla familjer ser olika ut. Litteraturpedagogen Agneta Edwards förklarar i sin bok *Bilderbokens mångfald och*

möjligheter att litteratur stärker ens identitet och därför behöver barn möta litteratur som de blir bekräftade av men samtidigt visar att det finns andra sätt leva på (Edwards, 2019, s. 144).

I *Läroplanen för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet 2011 reviderad 2019* står det skrivet att skolan har som mål att inga barn ska diskrimineras på grund av exempelvis könsöverskridande identitet eller uttryck samt sexuell läggning. I kursplanen för svenska framgår det att "I mötet med olika typer av texter, scenkonst och annat estetiskt berättande ska eleverna ges förutsättningar att utveckla sitt språk, *den egna identiteten och sin förståelse för omvärlden*" (Skolverket, 2019, s.257, vår kursivering). Det är därför intressant att undersöka hur normbrytande familjer framställs i litteratur för barn och vad det har för betydelse för barnen som lever i normbrytande familjekonstellationer.

2. Syfte och frågeställning

Syftet med vår uppsats är att göra en kvalitativ tematisk studie om hur familjekonstellationer utanför normen framställs i barnlitteratur. För att genomföra vår studie kommer vi analysera två bilderböcker. Dessa är *Malins mamma gifter sig med Lisa* av Annette Lundborg (1999) och *Noras pappor ska gifta sig- med varandra!* av Karolina Schubert, Johanna Hermann Lundberg & Anneli Nygårds (2012). Båda böckerna handlar om två olika familjekonstellationer som är utanför den heterosexuella familjenormen. Vi har valt att använda oss av dessa böcker eftersom de behandlar liknande regnbågsfamiljekonstellationer men de framställer dessa på olika sätt.

Våra frågeställningar är:

Hur framställs familjekonstellationer utanför normen i de aktuella bilderböckerna?

Hur samverkar text och bild i de valda bilderböckerna med hänsyn till framställningen av familjekonstellationerna?

En viktig dimension av vår studie är också hur lärare och författare kan normalisera det som ligger utanför normerna gällande familjelivet genom att använda sig av, och uppmärksamma, barnlitteratur. Detta för att vi tror att barnlitteratur kan användas i didaktiskt syfte för att få barn att känna sig mindre utsatta och mer samhörighet med andra barn.

I vår avslutande diskussion kommer vi att resonera kring hur barnlitteratur som behandlar olika familjekonstellationer kan användas i didaktiskt syfte.

3. Disposition

Vi börjar med att presentera de valda bilderböckerna samt redogöra för olika kategorier som bilderböcker kan delas upp i. Sedan lyfter vi fram forskning som vi anser är relevant för vår analys av normbrytande familjekonstellationer i barnlitteratur. Avsnittet om tidigare forskning är ganska omfattande. Dock är det som tas upp viktigt för vår analys och för det slutgiltiga resultatet. Därefter analyserar vi de valda bilderböckerna utifrån våra frågeställningar för att sedan avsluta med en diskussion där vi besvarar våra frågeställningar och redogör för våra slutsatser.

4. Teori och metod

Vi kommer i denna uppsats att göra en tematisk studie där vi vill analysera hur olika familjekonstellationer framställs i bilderböcker för de yngre barnen i åldern 5-8 år. Vi ska djupare analysera böckerna *Malins mamma gifter sig med Lisa* av Annette Lundborg (1999) och *Noras pappor ska gifta sig- med varandra!* av Karolina Schubert, Johanna Hermann Lundberg & Anneli Nygårds (2012). Boken *Malins mamma gifter sig med Lisa* är en av de första svenska böckerna där man tar upp ämnet regnbågsfamiljer, mer specifikt en fyrklöverfamilj. Även boken *Noras pappor ska gifta sig – med varandra!* visar en fyrklöverfamilj. En fyrklöverfamilj är en familj där en ensamstående kvinna eller ett lesbiskt par delar på föräldraskapet med en man eller ett manligt par. Vårt huvudsyfte är inte att göra en komparativ studie av de utvalda bilderböckerna. Dock kommer vi göra vissa jämförelser av böckerna där vi visar likheter och skillnader för att kunna fördjupa analysen av böckerna.

I sin bok *Bilderbokens pusselbitar* utgår litteraturvetaren Maria Nikolajeva från fem utgångspunkter för att beskriva och analysera bilderböcker. Även vi kommer att använda oss av dessa utgångspunkter för våra utvalda böcker. Utgångspunkterna är *symmetriska*, *kompletterande*, *expanderande/förstärkande*, *kontrapunktiska* och *motstridiga/ambivalenta* bilderböcker. Författare använder sig av dessa för att granska och illustrera böckerna. *Symmetrisk* bilderbok beskriver Nikolajeva som en bok med två parallella berättelser, där både det verbala och visuella antyder samma sak och skapar överflödigt information,

redundans. Överflödiga information kan ses som något värdefullt men det kan också leda till att den allmänna effekten minskar. Med *kompletterande* bilderböcker menar Nikolajeva att ord och bilder fyller ut varandras luckor och därmed kompletterar varandra genom att kompensera varandras bristande. När en berättelse, det verbala, är beroende av bilderna definierar man bilderböckerna som *expanderande/förstärkande* böcker. Det vill säga att bilderna förstärker och stödjer orden men det kan även vara det omvända, att orden förstärker bilderna. En *kontrapunktisk* bilderbok är när ord och bilder ifrågasätter varandra och därmed är ord och bilder oförståeliga utan varandra. En *motstridig/ambivalent* bilderbok är när varken ord eller bild överensstämmer med varandra och därmed medför en sådan bok konfusion och osäkerhet (Nikolajeva, 2000, s.22 och 25).

Vår tematiskt inriktade studie kan betecknas som kvalitativ eftersom det är en småskalig studie och vårt resultat presenteras i ord och inte i siffror (Fejes & Thornberg, 2019).

5. Tidigare forskning

Här kommer vi presentera forskning som är relevant för vår analys av det utvalda ämnet familjekonstellationer utanför normen. Inledningsvis kommer vi redogöra för barnbokens och bilderbokens framväxt. Vi kommer även ta upp forskning om hur läsning kan vara identitetsstärkande. Vi kommer sedan gå vidare till relevant forskning om familjekonstellationer, bland annat om queer och den heteronorm som finns både i samhället och i barnböckerna.

5.1. Barnboken och bilderbokens framväxt

Enligt Lena Kjersén Edman skrevs den första barnboken *Jungfruspegeln* av prästen Conrad Porta år 1591 (Kjersén Edman, 2002, s.9-10). Dock är inte alla forskare eniga om att det är den första. Litteraturvetaren Ulla Rhedin påpekar i sin bok *Bilderboken: på väg mot en teori* att forskare menar att den första bildförsedda barnboken med helsidesbilder utkom redan år 1478 (Rhedin, 2001, s.28). Det tog cirka 300 år innan den första ursprungliga svenska barnboken gavs ut. Det var inte förrän år 1899 som böckerna spreds via folkskolor där svenska barn hade råd, och möjlighet, att läsa dessa böcker (Kjersén Edman, 2002, s.9-10). I dag ser det inte ut på detta vis och mycket har förändrats när det kommer till hur barnböcker är utformade och vilken information man får från dem.

Ulla Rhedin skriver vidare att under 1800-talet framkom den nya bilderboksgenren där böckerna övergick i en mer romantisk bildframställning där barn framställdes som barn, och inte som miniatyrvuxna som i de äldre böckerna. Under denna period växte barnkammarvärlden fram och det kom även ut nya småbarnsbegrepp som inte funnits tidigare. Det var även under 1800-talet som den nya bildertryckstekniken utvecklades, litografin, där konstnärerna fick möjligheten att teckna sina bilder direkt på sten. Detta gjorde att både text och bild kunde samtryckas. År 1845 utkom två viktiga verk i Tyskland. En av dessa är *Der Struwwelpeter* som på svenska översattes till *Pelle Snusk* och är skriven av Heinrich Hoffman (Rhedin, 2001, s.28-40). Lena Kjersén Erman beskriver detta verk i sin bok *Barn- och ungdomsböcker genom tiderna*. *Der Struwwelpeter* ses som en moralpedagogisk bok som många föräldrar använde sig av för att skrämma upp sina barn. Ett exempel på detta är att om inte barnet ville sluta suga på tummen skulle föräldern tillkalla skraddaren som skulle klippa av barnets tummar. Hoffmans syfte med boken var dock inte att skrämma barnen utan han ville att boken skulle vara underhållande (Kjersén Edman, 2002, s.19). Även dagens barnböcker innehåller en typ av moralpedagogik, men på ett annat sätt. Förr lärdes barn enbart att vara snälla och lydiga men idag uppmuntras barn till att vara mer självständiga och sympatiska. Därmed har kravpedagogiken ersatts av behovspedagogik, vilket speglas i dagens barnlitteratur (Litteraturbanken, 2008).

Enligt Ulla Rhedin föddes den moderna bilderboken mellan 1845-1900. Det startades först i England och kallades för *toy books* och karaktäriseras som tunna bilderböcker med liten textmassa som mestadels beskrev bilden och där bilderna även innehöll färg. Men det var mer mot mitten av 1900-talet som de episka småbarnsbilderböckerna växte fram (Rhedin, 2001, s.51).

5.1.1. Bilderbokens kännetecken

Litteratur delas in i olika genrer och bilderboken kan ses som en egen genre inom barnlitteratur. I boken *Skönlitteratur för barn och unga* förklarar barnboksforskaren Lena Kåreland att bilderböcker är flermediala, vilket betyder att de kombinerar text och bild. Historien behöver bli så effektivt berättad som möjligt och detta görs med hjälp av det formmässiga, alltså bilder och layout (Kåreland, 2015, s.72-73).

En barnbok som innehåller bilder skiljer sig, enligt "Using picture books to support young children's literacy" av professorerna Janis Strasser och Holly Seplocha, från en bilderbok eftersom bild och text är lika viktiga, och otillräckliga utan varandra, i en bilderbok men inte i

en barnbok (Strasser & Seplocha, 2007, s.219). Även Nikolajeva menar att bilderna och texten i bilderböcker är lika viktiga men att förhållandet mellan text och bild kan variera. Bilderna kan exempelvis förstärka texten eller vice versa eller så kan bild och text beskriva olika saker (Nikolajeva, 2000, s.16-25). Enligt Strasser och Seplocha innehåller bilderböcker fyra delar: vad som sägs med ord, vad som sägs med bilder, vad som sägs genom kombinationen av dessa samt barnets personliga koppling till boken, “anyone who has read a good picture book has experienced the unique magic and beauty of this relationship” (Strasser & Seplocha, 2007, s. 219).

En bilderbok är ett kommunikationsmedel som använder sig av både verbal och visuell kommunikation. I sin bok *Bilderbokens pusselbitar* beskriver Maria Nikolajeva bilderböcker som ett syntetiskt medium där de olika kommunikationsmedlen behövs för att läsaren ska förstå historien. Nikolajeva skriver även att detta skulle kunna jämföras med teater eller film men att skillnaden mellan dessa och en bilderbok är att teater och film kan kompletteras med ljudeffekter och musik för att visualiseras, medan en bilderbok inte alltid kräver ett muntligt framförande eller effekter. Nikolajeva skriver om hur olika tecken hjälper oss att kommunicera med varandra genom *ikoniska* och *konventionella* tecken. *Ikoniska* tecken är tecken som beskriver och är en direkt avbildning av ett föremål. Till exempel tecknet som i datorn ser ut som en skrivare och som betecknar “skriva ut”. Ett *konventionellt* tecken har däremot ingen direkt relation till det som betecknas, utan det kan endast tolkas om man läser dem. Den bygger på en överenskommelse mellan bäraren och ett visst språk som till exempel svenska, engelska eller gester och symboler. Detta beskriver Nikolajeva som semiotik, teckenlära, där bilderböcker meddelar sitt budskap genom dessa två olika uppsättningar (Nikolajeva, 2000, s.11-12).

5.1.2. Berättarperspektiv

När en författare vill förmedla sin historia använder hen sig av olika berättarperspektiv. Maria Nikolajeva beskriver i sin bok *Barnbokens byggklossar* (2017) att skillnaden mellan en berättelse och en historia är att berättelsen är “sättet att berätta, *hur* det berättas, till skillnad från *vad* som berättas.” (Nikolajeva, 2017. s.235). Detta vill säga att sättet hur historien berättas påverkar vilken inverkan den får på läsaren och hur läsaren kommer att uppfatta berättelsen. I de flesta barnböcker finns det oftast en jag- eller en tredjepersons berättarperspektiv. När en författare använder sig av jagberättarperspektivet, det vill säga ett personligt berättande, benämns en person som “jag”. Läsaren kan då följa personens känslor och tankar och kan då enbart få jagpersonens syn av berättelsen, vilket i sin tur leder till att

berättandet begränsas då läsaren inte kan få reda på vad andra karaktärer känner eller tänker. Men om författaren istället använder sig av en tredjepersons berättarperspektiv, det vill säga ett opersonligt berättande, får läsaren möjligheten att följa flera karaktärers känslor och tankar. Genom en tredjepersons berättarperspektiv nämns istället karaktärerna för "hon", "han", "hen" eller vid namn. Med andra ord benämns inga karaktärer som "jag" (Nikolajeva, 2017, s.235-239).

Ett ytterligare perspektiv som kan påverka en berättelse är fokalisering, det vill säga när läsaren får en inblick i en karaktärs synvinkel. Detta kan ingå i både jag- och tredjepersons berättarperspektiv. Skillnaden mellan dessa är att ur ett jagberättar perspektiv sker fokaliseringen med sig själv och ur ett tredjepersons berättarperspektiv är det att fokaliseringen sker ur en annan persons synvinkel. Detta kan ske samtidigt som berättandet sker eller i efterhand. Nikolajeva påpekar att fokaliseringsformen är "viktigare än skillnaden mellan personlig och opersonlig berättare." (Nikolajeva, 2017, s.260). Nikolajeva skriver om tre olika fokaliseringvinklar, *icke-fokalisering*, *extern fokalisering* och *intern fokalisering*. Vid *icke-fokalisering* innebär det att "berättaren ser och vet mer än fokalisatorn" (Nikolajeva, 2017, s.259), det vill säga att berättaren vet vad alla personer tänker och är därmed allvetande. *Extern fokalisering* innebär att berättaren vet mindre än fokalisatorn och att läsaren inte får en inblick i vad karaktärerna tänker. *Intern fokalisering* innebär att berättaren vet exakt vad fokalisatorn/karaktären ser och tänker. Genom att författaren använder sig av fokalisering i sina berättelser medför det att barn och läsare kan känna empati och förståelse för fokalisatorn/karaktären och det kan även stärka barns identifikationsprocess (Nikolajeva, 2017, s.258-260).

5.2. Läsning identitetsstärkande

Böcker och läsning är bra av många olika anledningar enligt Agneta Edwards (2019) och att språk och litteratur stärker ens identitet är bara en av dem. Olika uttrycksformer som språk, bild eller text är viktiga då de skapar möjligheter för oss att uttrycka oss och beskriva våra liv. Enligt Edwards behöver barn möta litteratur som de känner igen sig i och blir bekräftade av men också litteratur som visar att det finns alternativa sätt att leva och vara på. Barns emotionella och sociala utveckling stöttas med litteraturens hjälp. Böcker kan även stärka ens självkänsla när läsarna upptäcker att fler tänker eller känner som de själva gör och de hjälper läsarna att förstå människors olikheter. Edwards skriver också att litteratur är en samhällsspegel som kan påverka barns världsbild och självbild och genom att möta litteratur

ges barnen större förutsättningar att utveckla sin identitet och känna trygghet i sig själva (Edwards, 2019, s. 24-26 och s.144).

Även Magnus Blomquists tar upp barns identifikationsprocess i sin diskursanalys "Och så gav hon herr Brun en riktig kyss" där han skriver att människors identifikationsprocess är något som ständigt pågår och formas av både familj och närstående samt leksaker och medier. Ett exempel på sådana medier är litteratur, som exempelvis barnlitteratur i form av bilderböcker. Barnlitteratur förmedlar värden, normer och regler gällande bland annat könsroller och sexuell identitet (Blomquist, 2007, s.7-8). Även Ann Granberg påpekar i sin bok *Småbarns sagostund* att sagor förmedlar vårt kulturarv, överför moral och språkliga begrepp till barnen. Barn som får höra sagor tidigt har lättare att känna empati och medkänsla för andra. Granberg påpekar att högläsning och sagostunden är viktig för barn i de yngre åldrarna. Dock gäller detta även äldre barn. Vidare skriver Granberg att barnlitteraturen har fyra syften, den är språkutvecklande, tid- och rumsorienterande, förmedling av samhälls- och samlevnads moral samt aktiverande av livskänslan. Sagor är alltså en del av vårt kulturarv, litterärt men också som förmedlare av moral, samlevnadsregler och förståelse av känslor (Granberg, 1996, s.25 och 41-45).

Förskolan är en viktig arena för barns identitetsutveckling och det är här som barn lär sig att anpassa sig efter de regler som finns. Det är även då som attityder kring vad som är manligt och kvinnligt grundläggs. Därför är det enligt Lena Kåreland extra viktigt att arbeta normkritiskt, bland annat när det gäller genus, vilket hon beskriver i sin bok *Skönlitteratur för barn och unga*. Barnlitteraturen spelar här stor roll och det finns enligt Kåreland många exempel på när barn tar efter det de läst i sina lekar. Därför är det viktigt att barn får ta del av barnböcker som utmanar exempelvis flickors och pojkars beteende (Kåreland, 2015, s. 183-184).

5.3. Familjekonstellationer i samhället

Margareta Bäck-Wiklund, Maren Bak, Anna Malmquist, Margareta Hydén och Karin Zetterqvist Nelson redogör i boken *Nätverksfamiljen* för hur familjekonstellationer ser ut i Sverige. Vid början av 2010-talet fanns det drygt en miljon barnfamiljer i Sverige. Tre fjärdedelar av dessa barnfamiljer har föräldrar som är gifta eller sammanboende. I mitten av 2010-talet separerade ungefär 50 000 föräldrapar. Från slutet av 2010-talet har dock antalet separationer minskat. Tvåförsörjarfamiljer har länge varit den vanligaste familjeformen i Sverige men på 1980- och 1990-talen ökade antalet enförsörjarfamiljer, och då särskilt

“ensam-mor”-familjer. Dessa familjer definieras, enligt Bäck-Wiklund och Johansson som en familj med en förälder som lever utan partner men som bor med minst ett eget barn som är under 18 år. En annan typ av familj som har ökat under den senaste tiden är fyrklöverfamiljer. Familjerna bildas då med tre eller fyra föräldrar, till exempel genom att en ensamstående kvinna eller ett lesbiskt par går ihop med en man eller ett manligt par för att dela på föräldraskapet (Bäck-Wiklund, Bak, Malmquist, Hydén & Zetterqvist Nelson, 2012, s.39, 70 och 139).

Vidare beskriver Malmquist, Hydén och Zetterqvist Nelson den norm som finns i samhället där heterosexuallitet ses som det naturliga och den självklara grunden för familj och föräldraskap. Denna norm skapas och upprätthålls bland annat i samhällets praktiker som mödrahälsovård och familjerätt. Ett par exempel på heteronormativitet är normen att homosexuella personer inte kan vara föräldrar eller att mammor och pappor anses ha olika funktioner gällande barnuppfostran och barnomsorg. Enligt Malmquist, Hydén & Zetterqvist Nelson har denna heteronorm funnits länge i samhället och detta har konsekvenser för lagstiftning och vice versa (Malmquist, Hydén och Zetterqvist Nelson 2012, s.140-141). Det var först år 1988 som lagen om samkönade samboende par trädde i kraft som gav dessa par samma rättigheter som samboende heterosexuella par. 1995 trädde lagen om registrerat partnerskap i kraft och lagen gav samkönade par som ingick registrerat partnerskap samma rättigheter som heterosexuella par som gifte sig. Båda dessa lagar upphävdes på 2000-talet, 2003 respektive 2009, i samband med att äktenskapsbalken och andra författningar som rör par och makar blir könsneutrala (Arbetsmarknadsdepartementet, 2018). 2003 öppnade den svenska lagstiftningen även upp möjligheten för samkönade par att dela ett rättsligt föräldraskap för gemensamma barn. Innan det fick barn som växte upp med samkönade föräldrar endast ha en av dessa som sin juridiska förälder. Det finns statistik på hur många familjer som finns i Sverige, dock är det svårt att veta hur stor del av dessa som är regnbågsfamiljer. Detta eftersom gruppen med icke-heterosexuella vuxna och deras barn inte är en enhetlig kategori och är omöjlig att beräkna utifrån befolkningsregistret (Malmquist, Hydén & Zetterqvist Nelson, 2012, s.140-141).

5.4. Heteronorm även i barnlitteratur

Magnus Blomquist menar att många böcker i sig inte förmedlar heteronormativa budskap men att effekten av många böcker som bara handlar om heterosexuella familjer ger ett heteronormativt budskap. Eftersom det, enligt Blomquist, inte finns många barnböcker som handlar om samkönade par eller regnbågsfamiljer blir konsekvensen att diskursen om

regnbågsfamiljer som något avvikande återetableras. Även om det inte finns någon explicit nedvärdering av icke-heterosexuella familjer i de allra flesta barnböcker kan konsekvenserna bli nedvärderande ändå (Blomquist, 2007, s.49-50).

Professorn Elizabeth H. Rowell efterlyser i sin artikel "Missing! Picture books reflecting gay and lesbian families" barnlitteratur som handlar om andra familjer än den heterosexuella kärnfamiljen och lägger i sin artikel ett särskilt fokus på regnbågsfamiljer. Rowell menar att avsaknaden av barnböcker om regnbågsfamiljer gör att många barn inte kan relatera till och känna igen sig i böckerna de läser. Barnböcker med regnbågsfamiljer bidrar dels till att barn som lever i regnbågsfamiljer känner igen sig och känner sig inkluderade, dels till att barn som inte lever i regnbågsfamiljer ökar sin förståelse, empati och respekt för andra typer av familjer än sin egen (Rowell, 2007, s. 24-25). Även bokrecensenten Fin Cullen och historikern Laura Sandy menar i sin artikel "Lesbian Cinderella and other stories: telling tales and reserching sexualities equalities in primary school" att genom att prata om familjekonstellationer och sexualiteter som är annat än inom heterosexuella normer kan man öka elevernas förståelse för andra konstellationer än sin egen. För att detta ska kunna göras krävs även en mer blandad litteratur för barn som inte endast handlar om heterosexuella kärnfamiljer (Cullen & Sandy, 2009, s.151-153).

Cecilia Östlund har skrivit en artikel, "Mamma, pappa, barn? Om familjen i bilderböckerna", där hon beskriver normbrytande familjer som finns i bilderböcker. Hon börjar med att berätta att familjen ofta är ett centralt tema i litteratur för barn och ungdomar, detta eftersom litteraturen speglar barn och ungdomars liv där familjen är en stor del. Det har länge funnits en kärnfamiljsnorm både i verkligheten och i litteraturen. Normbrytande familjer, alltså familjer som inte består av mamma, pappa och barn, har länge och ofta skildrats som problematiska. På senare tid har dock fler och fler barn- och ungdomsböcker publicerats som handlar om andra typer av familjer, exempelvis familjer med flera mammor, skilda föräldrar eller ensamstående pappor. Vidare skriver Östlund att den engelska forskaren Ann Alston menar att det i alla texter, även om de kan anses vara radikala, finns en strävan efter en trygg och stabil kärnfamilj. Eftersom det är vuxna som skriver, producerar och marknadsför litteraturen menar Alston att litteraturen kan spegla människors bild av vad som definierar ett gott respektive dåligt hem (Östlund, 2017, s.19-24).

5.5. Det dubbla tilltalet

Cecilia Östlund påpekar att nästan alla bilderböcker delvis vänder sig till vuxna då det ofta är vuxna som får läsa bilderböckerna högt, framförallt för de yngre läsarna. Detta medför att författarna och illustratörerna har ett uppdrag att förmedla berättelsen till både barn och vuxna. Bilderböckerna har med andra ord ett dubbelt tilltal. Östlund påpekar även att det nog inte är någon slump att viljan till normbrytning förlagts till just bilderböcker eftersom författarna kan nå både barn och vuxna (Östlund, 2017, s.19-24).

Även litteraturvetaren Eva Heggstad skriver att barnböcker är en del av ett dubbelt system. Detta bland annat på grund av att barnböcker först måste passera flera vuxna instanser, såsom förlag och bokhandlare, för att till sist nå det läsande barnet. Barnböcker med queertema ges förmodligen ut och införskaffas av vuxna som har en ambition att överföra vissa normer och värderingar till barnen. Barnböcker med queertema kan ha olika syften, de kan ha som ambition att vara identitetsbekräftande för barn i normbrytande familjer, eller syfta till att skapa förståelse för olika familjekonstellationer. Det dubbla tilltalet kan även gälla de olika sätt som barn och vuxna uppfattar en text (Heggstad, 2013, s.226).

5.6. Queer i barnböcker

Lena Kåreland skriver om queer-teorin och enligt henne ifrågasätter den "den heterosexuella normativiteten och den kulturella konstruktionen av sexualitet" (Kåreland, 2015, s.186). På senare år har den normativa sexualiteten problematiserats i framförallt ungdomslitteratur där författare på olika sätt utmanar traditionella genusföreställningar och genusmönster (Kåreland, 2015, s.186). Enligt Eva Heggstad kan begreppet queer användas i olika sammanhang och ha olika betydelser. Det kan benämna personer som inte har en heterosexuell läggning eller inte identifierar sig med ett visst kön. På ett akademiskt plan handlar det mer om en benämning av studier som utgår från att kön och sexualitet inte är något vi föds med utan är socialt konstruerade. Heggstad menar, precis som Kåreland, att utgångspunkten för en queeranalys är att sexualitet granskas utifrån ett normkritiskt perspektiv och ifrågasätter heteronormativiteten, även när det gäller barn (Heggstad, 2013, s.225).

Eva Heggstad analyserar i sin artikel "Regnbågsfamiljer och könsöverskridande barn" flera queera barnböcker, däribland *Malins mamma gifter sig med Lisa*, som vi senare ska analysera. Enligt Heggstad har det under 2000-talet kommit ut ett flertal bilderböcker som kan räknas som queera bilderböcker. Dock påpekar hon att det länge funnits normbrytande familjer i

litteraturen för barn. Exempel på detta är Elsa Beskows berättelser om tant Brun, tant Grön och tant Gredelin där barnen i böckerna har flera vårdnadshavare, även om dessa inte benämns som barnens mammor. Begreppet queer förekommer inte explicit i alla dessa böcker, men böckerna ifrågasätter den heteronorm gällande kön och sexualitet som både finns i andra böcker och i samhället. Böckerna som räknas som queera handlar bland annat om barn eller vuxna som inte är könsstereotypa och familjer som inte är heterosexuella kärnfamiljer. De första svenska bilderböckerna som skildrar familjekonstellationer där föräldrarna lever ihop med en partner med samma kön kom ut 1999. En av dessa var *Malins mamma gifter sig med Lisa* (Heggestad, 2013, s.223-224).

De äldre bilderböckerna som räknas som queera skildrar familjer där barnen har dubbel uppsättning av föräldrar även om alla inte bor tillsammans, alltså en fyrklöverfamilj. I de nyare queera bilderböckerna är inte denna familjekonstellation lika vanlig. En förklaring till detta kan enligt Eva Heggestad vara att det 2005 antogs en lag som gav kvinnliga par rätten att skaffa barn via insemination i Sverige, vilket lett till att fyrklöverfamiljerna blivit ovanligare i samhället. Detta speglas då i de queera bilderböckerna (Heggestad, 2013, s.233).

Cecilia Östlund menar att familjebildningen i många av barnböckerna som handlar om normbrytande familjer, som exempelvis regnbågsfamiljer eller familjer där föräldrarna är skilda, inte kommenteras utan finns där naturligt. Familjerna beskrivs inte som normbrytande eller ovanliga utan ses som något självklart. I de moderna barn- och ungdomsböckerna är både olika familjebildningar och kärleksrelationer väl integrerade i handling och persongestaltning och utpekade som sagt inte som något annorlunda eller problematiskt (Östlund, 2017, s.19-24). Dock påpekar Heggestad att böcker som har ambitionen att skildra regnbågsfamiljer kan göra detta ur olika utgångspunkter, inte bara genom att normalisera det queera. Hon menar också att vissa böcker istället betonar familjens annorlundaskap. Familjen beskrivs då istället som normbrytande och avvikande men poängterar att även de som är annorlunda är värda att älska (Heggestad, 2013, s.231).

Vidare skriver Heggestad att det i de queera bilderböckerna är kärleken mellan föräldrar och barn som gör en familj. Familjelivet framställs som lyckligt och okomplicerat och föräldrarna skildras som glada och harmoniska. I de moderna bilderböckerna där föräldrarna är heterosexuella kan familjerna istället skildras som problematiska med svårare familjesituationer. Heggestad redogör även för kritik som de queera barnböckerna som normaliserar regnbågsfamiljer har fått. Kritiker har då bland annat menat att faran med att inte

uppmärksamma den skillnad som finns mellan homosexuella och heterosexuella föräldrar, är att heterosexualitetsnormen inte utmanas utan bevarar sin privilegierade ställning (Heggestad, 2013, s.235-245).

Vi kommer nu gå vidare och analysera våra valda bilderböcker utifrån våra frågeställningar.

6. Analys

I vår analys kommer vi först beskriva handlingen i de utvalda böckerna för att sedan analysera böckerna utifrån våra frågeställningar. Vi kommer därför dela upp analysen i tre delar, där den första delen består av en beskrivning av böckerna. Den andra delen behandlar hur familjekonstellationerna framställs och den tredje delen om hur text och bild samverkar i de utvalda bilderböckerna med hänsyn till framställningen av familjekonstellationen.

6.1. *Malins mamma gifter sig med Lisa*

Första boken som vi ska analysera är *Malins mamma gifter sig med Lisa* skriven av Annette Lundborg och illustrerad av Mimmi Tollerup – Grkovic (1999).

Boken handlar om en femåring, Malin, vars mamma ska gifta sig med sambon Lisa. Malin är ett barn i en fyrklöverfamilj eftersom hon har en mamma och en pappa och dessa har sina respektive. På så sätt bryter boken den heteronorm som annars ofta finns i barnlitteratur. Vi får följa bröllopsdagen och festen efteråt men även när de är på semester på Gotland. Vi får även följa när Malin får reda på att hon ska bli storasyster och när hon ställer många nyfikna frågor kring hur barn egentligen blir till. Malin får reda på att hennes lillasyster inte ska ha samma föräldrar som hon själv eftersom Lisa och Niklas också vill vara föräldrar. Boken berättas ur ett tredjepersonsperspektiv där Malin är fokalisatorn.

Vi upplever att boken är indelad i två delar, den första delen handlar om bröllopet och den andra delen om familjens semester. I första delen får vi reda på att Malin är en del i en fyrklöverfamilj och det är även i den här delen som bröllopet sker. Malin får även reda på att hon ska bli storasyster. Den andra delen utspelar sig på familjens semester på Gotland. I denna del förklaras hur barn blir till genom insemination, även om ordet inte finns med. Pappan och hans partner Niklas kommer även på besök och vi får reda på att barnet som är i Lisas mage är Niklas och inte pappans eftersom Niklas också ville bli pappa.

6.1.1. Familjekonstellationen i *Malins mamma gifter sig med Lisa*

Familjen i *Malins mamma gifter sig med Lisa* består av Malin, grisen, Malins mamma Siv, Sivs sambo Lisa, Malins pappa (som inte nämns vid namn) och pappans pojkvän Niklas. På så sätt skildras en fyrklöverfamilj. I detta fall är det två samkönade par, ett kvinnligt och ett manligt, som delar på föräldraskapet. Dock är det bara mamma Siv och pappan som Malin kallar för mamma och pappa. Lisa och Niklas benämner hon vid namn. I ett uppslag i boken frågar Malin sin mamma om hur barn blir till. Mamman förklarar detta för Malin genom att berätta att:

– Från början är det små frön som simmar in i magen där det ligger ett pyttelitet ägg och väntar, svarar mamma. – Blomfrön? undrar Malin. – Nä, inte blomfrön, skrattar mamma. Det är särskilda små bebisfrön som finns hos pappan. (Lundborg & Tollerup-Grkovic, 1999).

Malin undrar då om det var så hon också blev till varpå mamman svarar “– Lisa hjälpte till att putta in fröna i min mage så att de kunde simma omkring därinne.” (Lundborg & Tollerup-Grkovic, 1999). Det är här vi får reda på att Lisa har varit med redan från början men då är frågan varför inte Lisa benämns som mamma hon också? Lisa verkar dessutom inta en mammaroll utan att bli kallad mamma. Vi vet inte om Niklas, pappans pojkvän, också har varit med från början. Vad som även kan uppmärksammas är att trots att Malin inte benämner Lisa och Niklas som hennes föräldrar, kallar hon deras barn för lillasyster. Anser Lisa då trots allt att Lisa och Niklas är hennes föräldrar?

Kritikern Cecilia Östlund (2017) skriver i sin artikel att barnlitteraturen är viktig för barn då den speglar barnens vardagsliv där familjen spelar en stor roll. Hon skriver även att nästan all barnlitteratur innehåller en strävan efter en trygg och stabil kärnfamilj. Vi upplever att boken om Malin bekräftar Östlunds beskrivning av barnlitteratur. I *Malins mamma gifter sig med Lisa* är familjen ett centralt tema och vi upplever även att Malins familj är en trygg och stabil familj. Även om familjen är större än mamma, pappa och barn upplever vi att författaren strävar efter att framställa familjen som en stabil kärnfamilj. Bilden på det sista uppslaget i boken visar familjen som sitter runt matbordet. Det är sen kväll, de sitter utomhus och Malin har somnat i pappans knä. Detta är ett exempel på vad Östlund skriver om den stabila och trygga kärnfamiljen då bilden ger intrycket av en trygg och kärleksfull familj.

Litteraturvetaren Eva Heggestad (2013) skriver att i barnlitteratur där man behandlar regnbågsfamiljer är kärleken i familjen betydelsefull och familjelivet beskrivs som

okomplicerat och lyckligt och föräldrarna som glada och harmoniska. Även denna beskrivning stämmer överens med familjeframställningen i boken om Malin. På första uppslaget i boken lyder texten: "Malins mamma ska gifta sig med Lisa. Malins mamma, Siv, älskar Lisa och Lisa älskar Siv." (Lundborg & Tollerup-Grkovic, 1999). Detta är ett exempel på Heggstads beskrivning av queera barnböcker. Vi upplever Siv och Lisa som glada men inte harmoniska. Detta eftersom det ständigt är något som sker och de verkar ofta stressade, detta motsäger med andra ord det Heggstad antyder om queera barnböcker. Vi upplever att de är lugna och harmoniska vid endast två uppslag. Det ena är när Malin har varit och badat med Lisa och mamman har kommit med saft och bullar. Malin och mamman sitter och fikar på stranden och här upplevs mamma Siv som harmonisk och lugn. Det andra uppslaget är i slutet, som vi redogjort för tidigare, där hela familjen äter middag utomhus.

Östlund (2017) påpekar att barnböcker som behandlar normbrytande familjer, i det här fallet regnbågsfamiljer, framställer familjekonstellationen som något naturligt och annorlundaskapet kommenteras ofta inte alls. Familjekonstellationen framställs inte som något normbrytande eller ovanligt. I *Malins mamma gifter sig med Lisa* kommenteras inte familjekonstellationen alls och den ses inte som något ovanligt. Familjen skildras som vilken familj som helst.

6.1.2. Samverkan mellan text och bild i *Malins mamma gifter sig med Lisa*

Illustrationerna i boken är ljusa och färgglada. Karaktärerna illustreras realistiskt med verklighetstroga kroppsrörelser och situationer där även individernas kroppsform är proportionsenliga och realistiska. Bilderna i boken utstrålar glädje och livlighet och lämnar en känsla av samhörighet och närhet till familjen. Bilderna ger också en känsla av lekfullhet och rörelse. Allt detta återspeglar ett barns aktiva vardag där familj och lek är en stor del. Att författaren och illustratören använder sig av så pass verklighetstroga situationer och illustrationer kan öka normaliseringen av fyrklöverfamiljen och öka förståelsen för liknande familjekonstellationer. Bilderna visar att ett barn i en regnbågsfamilj lever på samma sätt som ett barn i en heterosexuell familj där även barn i regnbågsfamiljer får respekt, närhet och kärlek.

Enligt Nikolajevs (2000) beskrivning av och utgångspunkter för olika bilderböcker uppfattar vi att boken till största del är en kompletterande bilderbok men vi uppfattar att vissa delar är en expanderande bilderbok och en liten del är en motstridig bilderbok. Boken är mestadels en

kompletterande bilderbok eftersom både text och bild samarbetar för att föra handlingen framåt och därmed behövs både text och bild för att förstå historien. Om vi bara hade analyserat bilderna i boken, förutom framsidan, hade vi tolkat de första sidorna som att de handlar om att de ska på fest. Men eftersom bilderna kompletteras av text förstår läsaren direkt på första uppslaget att det handlar om ett bröllop. Ett exempel på när bilderna kompletterar texten är sättet som läsaren får reda på vem som är Malins mamma, Siv, och vem som är Lisa. Detta får vi reda på sjätte uppslaget när Malin vaknar mitt i natten och tar sig in till mammans sovrum. Bilden visar då att Malin pratar med en av kvinnorna och genom texten framgår det då att det är Lisa hon pratar med. Innan detta uppslaget kan vi inte veta vem som är vem då det inte finns skrivet i vare sig text eller bild.

En del i boken som vi anser är ett exempel på en expanderande bilderbok är nionde uppslaget där bilden visar en burk med etiketten "Malin-frön". Utan att läsa texten är det svårt för läsaren att förstå meningen med burken. Genom att läsa texten kommer läsaren förstå kontexten och därmed förstärker texten bilden. En expanderande bilderbok kännetecknas av att det visuella är starkt beroende av det verbala, eller vice versa (Nikolajeva, 2000). Bokens bilder förstärker också texten, bland annat gällande karaktärsdrag, såsom utseende och känslor, samt omgivningen. Bilderna i boken är ljusa och målade i pastellfärger och kvinnorna illustreras som typiskt feminina med rosa och gula klänningar. Männerna i boken bär mörkare kläder vilket kan tolkas som typiskt maskulint. På så sätt följer bildframställningen av kvinnor och män den stereotypiska genusnormen som finns i samhället.

Det finns ett exempel på när boken istället är en motstridig bilderbok, enligt Nikolajevas (2000) utgångspunkter. I varje bild finns det en gris som tillhör familjen men denna nämns ingenstans i texten. Det enda vi vet är att grisen heter Sally, eftersom det på första uppslaget finns en kudde på golvet med texten Sally som grisen senare i boken ligger på. Bild och text samverkar alltså inte i det här fallet. Eftersom grisen inte nämns någonstans i texten är det svårt att veta syftet med den. Dock verkar den viktig eftersom den finns med på varje illustration av boken. Man skulle kunna tolka detta på olika sätt, den kanske finns med för att lätta upp stämningen och göra bilderna lite roliga. Grisen kan också väcka intresse och nyfikenhet hos de yngre läsarna då den beter sig som en typisk hund. Grisen kan också göra normbrytandet tydligare genom att familjen har en gris istället för en hund, vilket en traditionell kärnfamilj ofta har.

Att Malins föräldrar är homosexuella är ingenting som uttrycks explicit i boken utan det framgår i användandet av både text och bild. Detta genom att det i texten står "Malins mamma, Siv, älskar Lisa och Lisa älskar Siv" och "det är pappa och hans kille Niklas som kommer för att hämta dem" (Lundborg & Tollerup-Grkovic, 1999). Detta uttrycks tidigt i boken. Något annat som inte uttrycks explicit i boken men som framgår av kombinationen av text och bild, som Strasser och Seplocha (2007) beskriver det, är känslan av att Malins familj är en trygg och kärleksfull familj.

Som vi tidigare nämnt, är boken skriven ur ett tredjepersons berättarperspektiv. Malin är fokalisatorn och mer specifikt är hon den interna fokalisatorn i denna historia. Att författaren använder Malin som fokalisator ger läsaren en inblick i hennes känslor och tankegångar och det gör också att läsaren uppfattar att Malin inte tycker att det är något konstigt att hennes mamma lever med en kvinna och att hennes pappa lever med en man. Detta medför att läsaren får mer förståelse och empati för andras familjeförhållanden. Det medför även att läsare som lever i liknande familjeförhållanden kan känna igen sig i Malins situation och känslor.

Malin lägger ingen större uppmärksamhet på kvinnornas bröllop utan hennes fokus ligger på att hon ska bli storasyster. Barn brukar tycka att det är mer spännande att få ett syskon än att deras föräldrar ska gifta sig, speciellt om föräldrarna varit tillsammans länge. Detta framgår i användandet av text och bild då i bilden på uppslaget då vigseln äger rum ser Malin uttråkad ut och fokuserar inte på själva vigseln. Däremot hoppar Malin av glädje på uppslaget där hon får reda på att hon ska få ett syskon.

Kvinnorna i boken följer den traditionella normen i samhället genom giftermål. Den enda skillnaden är att de är kvinnor till skillnad från den typiska normen där det är en man och en kvinna som gifter sig. Vad som även bryter mot normen är bilden på framsidan där vi ser en bröllopstårta med två bruddekorationer som vanligtvis skulle vara en brud och brudgum. Samtidigt följs den traditionella normen eftersom det är ett bröllop och bröllopstårtan har de typiska bröllopsdekorationerna. Heggestad (2013) påpekar att faran med att inte synliggöra skillnaderna mellan homosexuella och heterosexuella familjer är att heterosexualitetsnormen inte utmanas. Ett annat exempel på när författaren följer heteronormen är återigen det sista uppslaget där hela familjen sitter och äter middag. De sitter då varannan kvinna och varannan man vilket skulle kunna uppfattas som två heterosexuella par.

6.2. *Noras pappor ska gifta sig – med varandra!*

Den andra boken som vi ska analysera är *Noras pappor ska gifta sig – med varandra!*, skriven av Karolina Schubert, illustrerad av Johanna Hermann och formgiven av Anneli Nygårds (2012).

Boken handlar om en fyraåring, Nora, vars pappor ska gifta sig. Nora bor varannan vecka hos sin mamma och varannan vecka hos sina pappor. Nora är alltså också en del av en fyrklöverfamilj. Genom boken får vi lära känna Nora och vi får bland annat veta att det bästa hon vet är att baka med mormor. Boken handlar om Noras vardagsliv, pappornas bröllop och förberedelserna till det. Vi får därmed följa med när de är hos skraddaren och provar kläder till bröllopet, när Nora är på förskolan och när papporna gifter sig. Boken är skriven ur ett tredjepersonsperspektiv där fokaliseringen sker genom en icke-fokalisator.

6.2.1. Familjekonstellationen i *Noras pappor ska gifta sig – med varandra!*

Nora lever också, precis som Malin, i en fyrklöverfamilj bestående av mamma Eva och två pappor – Fredrik och Mats. Nora har även en mormor (som inte nämns vid namn). I *Noras pappor ska gifta sig – med varandra!* beskrivs familjen som normbrytande och annorlunda. Detta framgår tydligast på ett av uppslagen: “På Noras förskola finns det fler barn som bor varannan vecka hos sin mamma och varannan vecka hos sin pappa, *men det är bara Nora som har två pappor*” (Schubert, Hermann Lundberg & Nygårds, 2012, vår kursivering). Detta står i motsats till det Östlund (2017) skrev om att normbrytande familjekonstellationer oftast inte kommenterades eller framställdes som annorlunda. Däremot menar Heggstad (2013) att genom att betona normbrytande familjekonstellationers annorlundaskap kan författaren visa att även människor som är “annorlunda” är lika mycket värda. Noras familj värderas inte på ett negativt sätt, det kommenteras bara att det är unikt på förskolan. Även om familjekonstellationen kommenteras upplevs den samtidigt som “normal” då vi inte får intrycket av att andra, exempelvis barnen på förskolan, tycker att det är något konstigt.

Familjen spelar en central roll i Noras liv vilket enligt Östlund (2017) speglar många barns vardagsliv där familjen är viktig. Nora umgås mycket med sin mormor vilket reflekterar en typisk kärnfamilj. Dock vet vi inte om hon har fler släktingar på pappornas sida då det bara är papporna som nämns. Nora verkar leva i en trygg och stabil familj där alla har bra relationer till varandra. Malins mamma lever ensam utan partner. Genom boken framgår det inte hur Nora blev till, om det exempelvis var genom insemination. Vi vet heller inte vem av Noras

pappor som är hennes biologiska pappa. Denna ovisshet kan väcka nyfikna frågor hos läsarna eftersom det, enligt Bäck-Wiklund et al. (2012), finns en heteronorm i samhället som bland annat säger att barn bara ska ha en mamma och en pappa samt att homosexuella par inte är lämpliga föräldrar. De menar också att heterosexualitet är, enligt heteronormen i samhället, den naturliga och självklara grunden för en familj. För att bryta heteronormen behövs den här typen av böcker och diskussioner kring detta, enligt bland andra H. Rowell (2007) och Blomquist (2007).

Noras pappor ska gifta sig – med varandra! kategoriseras som en queer bilderbok även om begreppet queer inte finns med explicit i boken. Enligt Heggstad (2013) kännetecknas queera barnböcker bland annat av att vuxna karaktärer inte definieras som könsstereotypa eller att familjen inte är en typisk heterosexuell kärnfamilj. Enligt Heggstads beskrivning hamnar boken om Nora alltså inom kategorin queera bilderböcker. De vuxna karaktärerna är inte heller könsstereotypa. På ett uppslag i boken framgår det dock ett könsstereotypiskt budskap. Mamman väljer att ha frack på sig på pappornas bröllop då hon “trivs bäst i pojkkläder” (Schubert, Hermann-Lundberg & Nygårds, 2012). Detta gör att mamman inte framställs som stereotypiskt feminin men att mammans klädval är stereotypiskt maskulint. Detta gör att det typiskt manliga kvarstår. Varför ens benämna mammans klädval som pojkkläder? Vi anser att det hade räckt att bara benämna kläderna som byxor och frack utan att koppla kläderna till ett kön. Många kvinnor i dagens samhälle använder ofta det som författarna benämner som pojkkläder, det vill säga byxor och tröja.

En annan typ av familjekonstellation som framställs i boken om Nora är varannan-vecka-liv. Det framgår i boken att många av barnen på Noras förskola lever på liknande sätt som Nora. Detta är även något som Bäck-Wiklund et al. (2012) tar upp, då antalet familjer med skilda föräldrar ökade under 2010-talet. Boken om Nora skrevs 2012 och speglar alltså utvecklingen i samhället.

6.2.2. Samverkan mellan text och bild i *Noras pappor ska gifta sig – med varandra!*

Illustrationerna i *Noras pappor ska gifta sig – med varandra!* är realistiska både gällande karaktärerna och omgivningen. Karaktärerna är illustrerade som symbolerna för manligt och kvinnligt kön och visar därför inga kroppsformer eller rörelser. Kvinnorna illustreras raka med armar och männen enbart raka. Ett av författarnas syften med boken är att de vill frånga könsstereotypa attribut och har därför illustrerat karaktärerna på detta sätt. Dock ger allt detta

ett överkligt intryck och är svårare att relatera till verkligheten. Detta kan leda till att barn kan uppfatta att sådana karaktärer och familjekonstellationer enbart finns i böcker. Författarna vill genom färgstarka bilder locka barnens nyfikenhet och intresse. Genom kombinationen av bild och text vill de förmedla ett budskap som är förståeligt för ett barn och genom en kort berättelse visa en normbrytande familjekonstellation.

Vi anser att boken mestadels är en expanderande bilderbok, men att vissa uppslag är kompletterande, symmetriska och motstridiga. Uppslag som tyder på att det är en expanderande bilderbok är bland annat första uppslaget där bilden visar olika byggnader. Utan texten vet vi inte vad det är för byggnader eller vad innebörden av bilden är. Genom att läsa texten får vi reda på hur gammal Nora är och att hon bor varannan vecka hos sina föräldrar. Föräldrarnas hus ligger ganska nära varandra. Dock förklaras inte hela bilden genom texten, utan läsaren behöver bläddra till nästa uppslag för att få reda på att förskolan ligger mellan Noras mamma och pappor och det är först då som läsaren förstår hela innebörden av bilden. Det är även då som läsaren får en inblick i Noras familjesituation. Med andra ord förstärker texten bilderna enligt Nikolajevs (2000) beskrivning av olika bilderböcker. På ett annat uppslag finns det en bild av två ringar på en vit kudde. Om läsaren bara observerar bilden får de inte tillräckligt med information om vad det är för ringar. Det är i samband med texten som läsaren får reda på att det är pappornas ringar som de ska byta när de gifter sig. Genom texten framgår det även att papporna älskar varandra och att det i ringarna står "Jag älskar dig Fredrik" respektive "Jag älskar dig Mats" (Schubert, Hermann-Lundberg & Nygårds, 2012). Detta bekräftar Heggstads (2013) beskrivning av queera bilderböcker då hon menar att familjer i dessa böcker är kärleksfulla och okomplicerade. Läsaren får även reda på att det är Nora som ska bära ringarna till altaret i kyrkan. Detta återspeglar heteronormen som finns i samhället då papporna gifter sig i kyrkan och deras barn bär på ringarna, vilket är vanligt vid heterosexuella giftermål. Utan texten kan man anta att det är vigselringar men inte mer än så. Detta går att koppla till Strasser och Seplocha (2007) - bilden säger inte mycket utan orden och texten säger mer än bilden. Det är genom kombinationen av text och bild som läsaren får mest information.

På ett annat uppslag som vi har uppmärksammat är en bild på ett matbord som ser stökigt ut, ena stolen är vält och ett cornflakespaket ligger på golvet. Vi uppfattar ett denna del av boken är mer motstridig än expanderande då bilden skapar förvirring och vi upplever att den inte stämmer överens med texten. I texten får läsaren information om att det är den stora dagen, att papporna är stressade och förväntansfulla och att Nora målar naglarna samtidigt som de äter

frukost. Det enda läsaren uppfattar av bilden är att de har ätit frukost. Denna situation motsätter Heggstads (2013) resonemang där regnbågsfamiljer framställs som harmoniska och oproblematiska. Frukosten har varit kaosartad och väldigt oharmonisk.

Exempel på när boken är en kompletterande bilderbok är när papporna ska prova kläder hos skraddaren. Genom att observera bilden förstår vi att de är i någon slags butik och genom att läsa texten förstår vi att de är hos skraddaren. Det är även på detta uppslag som vi får reda på vem som är pappa Fredrik och pappa Mats eftersom de enligt texten klär sig i sina favoritfärger. Texten kompletterar med andra ord bilden. Det är även här de bryter de stereotypiska könsnormerna då papporna klär sig i sina favoritfärger, rött och lila som ofta förknippas med kvinnlighet. Kåreland (2015) menar att författare på senare tid mer och mer ifrågasätter traditionella genusmönster, vilket författarna till boken om Nora gör.

Vi uppfattar att ett av uppslagen är symmetriska där text och bild säger samma sak. Detta menar Nikolajeva (2000) skapar redundans, överflödigt information. Ur ett didaktiskt perspektiv, skriver Nikolajeva, att överflödigt information kan ses som värdefullt men empiriska studier visar att detta leder till att den allmänna effekten minskar. Bilden visar en sjungande mamma och ett irriterat barn och texten beskriver samma sak. Mamman ska sjunga på pappornas bröllop och detta visar att föräldrarna i familjen har en bra relation till varandra. Östlund (2017) skriver att normbrytande familjer länge har skildrats som problematiska men i *Noras pappor ska gifta sig – med varandra!* skildras istället en trygg och stabil familj. Detta kan bero på att skaparna av boken vill förmedla att regnbågsfamiljer också kan vara synonymt med ett gott hem.

Boken innehåller både ikoniska och konventionella tecken som Nikolajeva (2000) beskriver som tecken som avbildar och beskriver föremål. Detta ser man genom att karaktärerna är avbildade som de manliga och kvinnliga symbolerna och därmed är de exempel på konventionella tecken. Dessa beskriver Nikolajeva som tecken där innebörden av tecknen är en överenskommelse mellan bärare av ett visst språk. Bokens struktur utgörs av att den vänstra sidan är en bild och den högra sidan är text. På sidan med text finns även ett ikoniskt tecken som författarna har valt att använda för att förstärka en del av texten och en del av bilden.

Som vi tidigare nämnt är boken om Nora skriven ur ett tredjepersonsperspektiv där berättaren är fokalisatorn och där fokaliseringen sker genom en icke-fokalisator. Det vill säga att berättaren vet vad alla karaktärer tycker och tänker och är därför allvetande. Detta kan

medföra att läsaren inte kan känna igen sig i Noras perspektiv, då läsaren inte får reda på vad karaktären tycker och känner. Det enda som läsaren kan koppla till sin egen verklighet är att hen kan känna igen sig i familjesituationen.

7. Slutsatser och diskussion

Vi har i den här uppsatsen analyserat två böcker, *Malins mamma gifter sig med Lisa* och *Noras pappor ska gifta sig – med varandra!*, som båda handlar om familjekonstellationer utanför normen. Utifrån våra frågeställningar har vi kommit fram till att det finns många likheter men också olikheter mellan böckerna både gällande familjeframställningen och samverkan mellan text och bild. Vi kommer först besvara vår första frågeställning om familjekonstellationers framställning för att sedan gå vidare med att besvara vår andra frågeställning om hur text och bild samverkar med hänsyn till framställningen av familjekonstellationerna i de olika bilderböckerna. Vi kommer sedan avsluta med en didaktisk diskussion utifrån de valda bilderböckerna.

Som vi tidigare nämnt i vår analys beskrivs Malins familjesituation inte som något normbrytande utan framställs som naturlig i jämförelse med Noras familjesituation. I *Noras pappor ska gifta sig – med varandra* ses heller inte hennes familjesituation som något onaturligt men det påpekas att Nora tycker att det är lyxigt att hon har två pappor och att hon är den enda på förskolan som har det. Som Heggstad (2013) skriver kan böcker skildra regnbågsfamiljer på olika sätt och utifrån olika utgångspunkter, antingen genom att normalisera eller genom att betona annorlundaskapet. Detta kan vi alltså se i våra utvalda böcker: i *Malins mamma gifter sig med Lisa* normaliseras familjekonstellationer och i *Noras pappor ska gifta sig – med varandra* kommenteras annorlundaskapet. Heggstad (2013) nämner att familjelivet i regnbågsfamiljer framställs som lyckligt, harmoniskt, kärleksfullt och okomplicerat i queera bilderböcker. Som vi skrivit tidigare stämmer detta resonemang överens med vår uppfattning av de valda böckerna. Heggstad (2013) skriver även att de heterosexuella familjerna däremot kan framställas som problematiska med svårare familjesituationer. Att familjelivet i regnbågsfamiljer ständigt framställs som okomplicerat kan ge en förskönad bild av verkligheten, även regnbågsfamiljer kan ha problematiska familjesituationer.

En annan skillnad mellan böckerna är informationen läsaren får om familjens bakgrund. I boken om Malin berättas hur Malin blev till genom insemination och det är tydligt vem som

är hennes biologiska föräldrar. I boken om Nora vet läsaren egentligen inte hur hon blev till eller vem som är hennes biologiska pappa av papporna, det framgår bara vem som är hennes mamma. Ännu en skillnad är att vi vet att Nora lever varannan vecka hos mamman och varannan vecka hos papporna. Men boken om Malin utspelar sig bara när Malin är hos sin mamma och Lisa. Läsaren får inte reda på om även hon lever varannan vecka hos sin pappa då det inte skrivs något om det. Likheten mellan båda böckerna är att det saknas information om föräldrarnas tidigare relationer och detta kan väcka nyfikenhet hos läsaren. Kände de varandra innan? Har de haft ett förhållande tidigare?

I båda böckerna tar de upp temat giftermål. Det som är skillnaden mellan dessa böcker är att boken om Malin gavs ut år 1999 och boken om Nora år 2012. När boken om Malin kom ut fick inte samkönade par gifta sig utan det hette då att samkönade par ingick registrerat partnerskap. Trots detta väljer författaren av *Malins mamma gifter sig med Lisa* att använda sig av ordet bröllop. Detta tänker vi kan bero på att författaren kanske tyckte att begreppet partnerskap skulle kunna förvirra barn och att ordet bröllop är lättare för barn att förstå. Det går även att tolka användandet av begreppet bröllop som att författaren ville visa att giftermål även borde gälla samkönade par.

Både Heggestad (2013) och Östlund (2017) har skrivit om det dubbla tilltalet som finns i bilderböcker då böckerna vänder sig delvis till både vuxna och barn. Detta kan vi tydligt märka i båda böckerna, speciellt gällande paratexterna som vänder sig till de vuxna läsarna. På baksidan av boken om Malin finns en text av den tidigare riksdagsledamoten Barbro Westerholm där hon påpekar hur viktig boken är för att bryta normer och där hon betonar att yngre barn behöver möta olika familjekonstellationer för att förhindra diskriminering mot annorlundaskap. På den inledande sidan i boken om Nora framgår det att författarna vill komma ifrån attribut som är typiska för män och kvinnor. Vi anser dock att även om ambitionen var god lyckas de inte med detta då de bland annat använder sig av symbolerna för manligt och kvinnligt kön och på så sätt upprätthåller skillnaderna mellan dessa. Vi tror att de hade lyckats bättre med detta om alla karaktärerna istället hade illustrerats likadant och att läsaren genom texten hade uppfattat vem som är vem i boken utan symbolerna för kön. Budskapet i boken blir därmed kontraproduktivt. Syftet med boken var, som vi skrev tidigare, att komma ifrån könsstereotypa attribut och att sexualitet inte ska ha någon betydelse. Dock anser vi att boken förstärker vissa normer istället för att frångå dem. Exempel på detta är användandet av begreppet pojkkläder, som vi nämnde i analysen. Författaren till *Malins mamma gifter sig med Lisa* har inte samma syfte att bryta genusnormerna vilket visar sig

genom färg- och klädval. Kvinnorna i boken om Malin illustreras som typiskt kvinnliga med klänningar och feminina färger medan männen ofta illustreras i mörkare och mer maskulina färger. Ännu en skillnad gällande illustrationerna i böckerna är att färgerna i boken om Malin är mer milda med ljusa pastellfärger. Färgerna i boken om Nora är mer färgstarka och skrikiga. Även karaktärerna illustreras på helt olika sätt i böckerna genom att karaktärerna i boken om Malin illustreras på ett realistiskt sätt och i boken om Nora illustreras de, som vi skrev tidigare, som symboler. Skillnaderna i illustrationerna leder till att böckernas budskap förmedlas på olika sätt. Boken om Malin är mer realistisk och är lättare att koppla till verkligheten medan boken om Nora inte är så verklighetstrogen och kan därmed vara svårare att ta till sig.

Malins mamma gifter sig med Lisa är i huvudsak en kompletterande bilderbok eftersom bild och text kompletterar varandra (Nikolajeva, 2000). Historien förs framåt genom att text och bild samarbetar och genom samarbetet får vi, och läsaren, följa bröllopet och det ges en förståelse för familjekonstellationen. Exempel på detta är uppslaget där Siv och Lisa ska gifta sig i Stadshuset. Malin känner sig liten, tycker att byggnaden är skrämmande och håller hårt i sin pappas hand. Bilden samarbetar med texten och är därmed kompletterande. *Noras pappor ska gifta sig – med varandra!* är i huvudsak en expanderande bilderbok. Detta eftersom texten förstärker bilderna i boken och utan texten är boken svår att förstå (Nikolajeva, 2000). Ett exempel på detta är sista uppslaget där bilden visar en folksamling där personerna ser glada ut. Ur texten framgår det att bilden föreställer bröllopfesten och att Nora är förväntansfull över att alla ska få se tårtan som hon och hennes mormor har bakat. Texten förstärker med andra ord bilden.

Berättarperspektivet i böckerna är lika därför att de båda berättas ur ett tredjepersonsperspektiv. Vad som skiljer dessa böcker åt är att i boken om Malin är hon fokalisatorn medan i boken om Nora är berättaren fokalisatorn. I boken om Malin är det intern fokalisering och i boken om Nora är det icke-fokalisering. Boken om Malin anser vi är mer identitetsstärkande då läsaren kan känna igen sig i och sätta sig in i hennes situation och känslor eftersom hon är fokalisatorn. I boken om Nora är det lite svårare för läsaren att känna igen sig i Nora eftersom läsaren inte ges en inblick i hennes känsloliv utan enbart i hennes familjesituation. I båda böckerna kan dock läsaren sätta sig in i och känna igen sig i handlingen och familjeförhållandet och även detta kan medföra att identitetsstärkandet påverkas positivt.

Vi ska nu avsluta med att framföra hur man skulle kunna använda de utvalda bilderböckerna i ett didaktiskt syfte, både i klassrummet och i hemmet. Vi anser att det är viktigt att pedagoger använder sig av dessa typer av bilderböcker då detta kan hjälpa många barn som är uppvuxna i liknande familjekonstellationer att känna igen sig i böckerna och därmed minska risken att de känner utanförskap. Barn behöver möta olika sätt att leva och vara på i litteraturen de läser då detta hjälper barnen att utveckla sin identitet och känna trygghet i sig själva. Majoriteten av barnen lever i traditionella kärnfamiljer och kan därför ha svårare att känna igen sig i queera barnböcker. Dock är det viktigt att även dessa barn möter regnbågsfamiljer i barnlitteratur då de kan öka sin förståelse, empati och respekt för andra familjekonstellationer än sin egen (Rowell, 2007 och Cullen & Sandy, 2009). All litteratur, inklusive barnlitteratur, är enligt Edwards (2019) en samhällsspegel och påverkar barnens världsbild och självbild. Både Blomquist (2007) och Granberg (1996) påpekar att barnlitteratur förmedlar normer, värden, moral och regler och att litteraturen som barn möter är en del av deras identifikationsprocess. Detta framgår även i kursplanen för svenska där det står att genom användandet av litteratur ska elever få möjlighet att utvidga sin förståelse för omvärlden (Skolverket, 2019).

Det finns många delar i *Malins mamma gifter sig med Lisa* som går att diskutera i större sammanhang i klassrummet, till exempel frågor om olika familjekonstellationer eller om hur barn blir till. Det övergripande syftet med boken är att normalisera regnbågsfamiljer och det är även det enklaste sättet att använda boken till. Vi anser att boken är bra till det då fyrklöverfamiljen inte framställs som något annorlunda utan finns där på ett självklart sätt. Vi anser att boken kan användas från förskoleklass och uppåt men i olika syften. I förskoleklass handlar det mer om en högläsningbok eller ett sätt att vidga elevernas världsbild. I högre åldrar är den bra för att föra en diskussion med eleverna om olika familjekonstellationer.

Noras pappor ska gifta sig – med varandra! går att använda i många olika didaktiska syften. Förutom att den normaliserar fyrklöverfamiljen så normaliseras även barn som lever varannan vecka hos sina föräldrar. Den här boken kan även användas för att prata om och visa olika familjekonstellationer. Boken går även att använda för att prata om geometriska former och på så sätt integrera matematiken i undervisningen. Detta gäller särskilt framsidan som innehåller formerna triangel, rektangel, cirkel och kvadrat. Ett annat sätt att arbeta med boken är att eleverna lär sig att känna igen de kvinnliga och manliga könssymbolerna. Det går även att prata om färger då boken innehåller många olika starka färger. Vi tror att boken kan vara tilltalande för barn i de yngre åldrarna tack vare alla starka färger och former. Boken är även bra att använda vid arbete med genus då ett av syftena med boken är att komma ifrån

könsstereotyper. Att arbeta med genus i tidig ålder är, som Kåreland (2015) påpekar, viktigt eftersom det redan är i förskoleålder som föreställningar om bland annat manligt och kvinnligt grundläggs. Boken är bra eftersom den frångår de stereotypa attributen och tydligt visar att även kvinnor kan bära frack och att män kan tycka om lila och rött.

Även om det här ämnet är viktigt att arbeta med i skolan kan det finnas pedagogiska svårigheter. Elever i de yngre åldrarna tar ofta med sig åsikter hemifrån och blir lätt påverkade av sina föräldrar. Åsikterna och värderingarna kan variera och de kan bero på föräldrarnas bakgrund, religion, politiska åsikter och okunskap. Detta är något som vi pedagoger kommer ställas inför där diskussioner kommer uppstå och våra egna åsikter inte får påverka eleverna. Vi måste ändå framföra de olikheter som finns i samhället och belysa allas lika värde. När man arbetar med dessa böcker kan barn som har föräldrar med konservativa åsikter, där exempelvis homosexualitet ses som tabu och något onaturligt, uttrycka sig diskriminerande. I *Läroplanen för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet 2011, reviderad 2019* framgår det att inga barn får diskrimineras på grund av sexuell läggning eller könsöverskridande identitet. Det är med andra ord viktigt att ha diskussioner i samband med läsning av queera bilderböcker för att eleverna ska öka sin förståelse för människor med olika sexuella läggningar. I samband med detta är det också viktigt att visa att alla olika typer av människor är lika viktiga. En annan situation som kan uppstå i klassrummet, vid läsning av sådana böcker som tar upp normbrytande familjekonstellationer, är att elever kan tycka att det är konstigt. Eleverna kan även tycka det är äckligt eller roligt att två kvinnor eller män pussar varandra. Detta ger effekten att lektionen störs och att det blir mycket prat och fnissighet. Viktigt att poängtera är dock att eleverna kan tycka det är minst lika fnissigt att en man och en kvinna pussas.

Sammanfattningsvis är det viktigt att ta in queera barnböcker i klassrummet för att vidga elevernas bild av omvärlden och visa att alla människor är olika. Eleverna kan lära sig respektera och förstå andra människor trots olikheter. Det är viktigt att visa att normbrytande inte är något negativt. Genom arbetet med queera barnböcker kan pedagoger normalisera de familjekonstellationer som är utanför normen.

Käll- och litteraturförteckning

Tryckt material

Bak, Maren (2012). "Ensam mor"-familjen. I Bäck Wiklund, Margareta & Johansson, Thomas (Red.). *Nätverksfamiljen* (2:a uppl). Stockholm: Natur & Kultur. S.69-91

Bäck Wiklund, Margareta (2012). Familj och modernitet. I Bäck Wiklund, Margareta & Johansson, Thomas (Red.). *Nätverksfamiljen* (2:a uppl). Stockholm: Natur & Kultur. S. 17-47

Edwards, Agneta (2019). *Bilderbokens mångfald och möjligheter*. Stockholm: Natur & Kultur.

Fejes, Andreas, & Thornberg, Robert (red.) (2019). *Handbok i kvalitativ analys*. (3. Uppl.). Stockholm: Liber.

Granberg, Ann (1996). *Småbarns sagostund: Kultur, språk och lek*. (1. Uppl.) Stockholm: Liber utbildning.

Kjersén Edman, Lena (2007). *Barn- och ungdomsböcker genom tiderna* (1. uppl.). Stockholm: Natur & kultur.

Kåreland, Lena (2015). *Skönlitteratur för barn och unga: Historik, genrer, termer, analyser* (1. Uppl.). Lund: Studentlitteratur.

Lundborg, Annette. & Tollerup, Mimmi (1999). *Malins mamma gifter sig med Lisa*. Stockholm: Eriksson & Lindgren.

Malmquist, Anna, Hydén Margareta & Zetterqvist Nelson, Karin (2012). Familjeliv hos samkönade par och andra regnbågsfamiljer. I Bäck Wiklund, Margareta & Johansson, Thomas (Red.). *Nätverksfamiljen* (2:a uppl). Stockholm: Natur & Kultur. s. 139-157.

Nikolajeva, Maria (2000). *Bilderbokens pusselbitar*. Lund: Studentlitteratur.

Nikolajeva, Maria (2017). *Barnbokens byggklossar*. Lund: Studentlitteratur.

Rhedin, Ulla (2001). *Bilderboken: På väg mot en teori*. (2. Uppl.). Stockholm: Alfabeta.

Schubert, Karolina, Hermann Lundberg, Johanna & Nygårds, Anneli (2012). *Noras pappor ska gifta sig – med varandra!* Rönninge: Spegel.

Skolverket. (2019). *Läroplanen för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet 2011 reviderad 2019*. Stockholm: Skolverket.

Östlund, Cecilia (2017). Mamma, pappa, barn? Om familjen i bilderböckerna. *Opsis barnkultur*, 2017(3), 19-24.

Otryckt material

Arbetsdepartementet (2018, juni 25). *Historik om utvecklingen av hbtq-personers rättigheter i Sverige*. Regeringskansliet; Regeringen och Regeringskansliet.

<https://www.regeringen.se/artiklar/2018/06/historik-om-utvecklingen-av-hbtq-personers-rattigheter-i-sverige/> [2020-10-05]

Blomquist, Magnus (2007). *Och så gav hon Herr Brun en riktig kyss: en diskursanalys av heteronormativitet i bilderböcker*. Stockholm: Institutionen för Samhälle, kultur och lärande, Lärarhögskolan i Stockholm. [http://www.diva-](http://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:199200/FULLTEXT01.pdf)

[portal.org/smash/get/diva2:199200/FULLTEXT01.pdf](http://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:199200/FULLTEXT01.pdf) [2020-09-23]

Cullen, Fin, & Sandy, Laura (2009). Lesbian Cinderella and Other Stories: Telling Tales and Researching Sexualities Equalities in Primary School. *Sex Education: Sexuality, Society and Learning*, 9(2), 141–154. [https://web-a-ebsochost-](https://web-a-ebsochost-com.db.ub.oru.se/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=4&sid=b8af396a-ffa9-437c-bf06-a1692445bb96%40sessionmgr4007)

[com.db.ub.oru.se/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=4&sid=b8af396a-ffa9-437c-bf06-a1692445bb96%40sessionmgr4007](https://web-a-ebsochost-com.db.ub.oru.se/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=4&sid=b8af396a-ffa9-437c-bf06-a1692445bb96%40sessionmgr4007) [2020-09-28]

Heggestad, Eva (2013). Regnbågsfamiljer och könsöverskridande barn: bilderbokens nya invånare. *Sammlaren*, 134, 222-250. [https://www.diva-](https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:765959/FULLTEXT01.pdf)

[portal.org/smash/get/diva2:765959/FULLTEXT01.pdf](https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:765959/FULLTEXT01.pdf) [2020-09-28]

Litteraturbanken (2008). *Barnlitteraturens utveckling i Sverige*.

<https://litteraturbanken.se/presentationer/specialomraden/BarnlitteraturensUtvecklingISverige.html> [2020-10-19]

Rowell, Elizabeth H (2007). Missing! Picture Books Reflecting Gay and Lesbian Families.

YC Young Children; Washington, 62(3), 24-25,27-30. [https://search-proquest-](https://search-proquest-com.db.ub.oru.se/docview/197629126/fulltextPDF/843407C4D6F94B3CPQ/1?accountid=8028)
[com.db.ub.oru.se/docview/197629126/fulltextPDF/843407C4D6F94B3CPQ/1?accountid=8028](https://search-proquest-com.db.ub.oru.se/docview/197629126/fulltextPDF/843407C4D6F94B3CPQ/1?accountid=8028) [2020-09-28]

Strasser, Janis, & Seplocha, Holly (2007). Using Picture Books To Support Young Children's Literacy. *Childhood Education; Olney*, 83(4), 219–224. [https://www-proquest-](https://www-proquest-com.db.ub.oru.se/docview/218154296/fulltextPDF/AA0B3A6F79374ECCPQ/1?accountid=8028)

[com.db.ub.oru.se/docview/218154296/fulltextPDF/AA0B3A6F79374ECCPQ/1?accountid=8028](https://www-proquest-com.db.ub.oru.se/docview/218154296/fulltextPDF/AA0B3A6F79374ECCPQ/1?accountid=8028) [2020-09-17]